

МІСЦЕ ЗАЙМЕННИКІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ

Статтю присвячено дослідженню функціонального навантаження прономінативів у поетичному тексті. Окреслено питання, яких торкалися науковці, досліджуючи проблему займенників у реалізації текстотворення. Виявлено роль займенників в організації текстів інтимної лірики. Визначено специфіку використання займенників у текстотворенні любовної поезії. Розглянуто місце і функції прономінативів у творенні прийому «згушення» як важливого засобу формування ідеї вірша. З'ясовано, у яких випадках займенники стають семантично невиразними в текстах інтимної лірики.

Ключові слова: прономінатив, семантика, поетичний текст, текстотворення, прийом «згушення», редукція, інтимна лірика.

Kalashnyk O. V. Place of Pronouns in the Poetic Text Organization. *The article studies the functional yield of pronominals in a poetic text. The questions, which scientists were addressed to investigating the problem of pronouns in the implementation of the text creation are outlined. It is revealed the role of pronouns in the organization of intimate lyrics texts. The specific of pronouns usage in the love poetry text creation is determined. The place and functions of the pronominals in the creation of the adoption the «concentration» as an important means of forming the idea of the verse are considered. It is ascertained in which cases pronouns become semantically vague in intimate lyrics texts.*

The importance of the study is due to analyze the participation of pronouns in the organization of poetic text, and particular on the material of intimate poetry.

The purpose of the article is to identify the role of pronouns in constructing intimate lyrics texts. The tasks that require solving are the next: 1) to establish the participation of pronominals in the «condensation» in the text; 2) determine the specifics of pronouns usage in the semantic organization of love poetry texts.

Because of the analysis, it is discovered, that pronouns are actively involved in the poetic text organization and use of «concentration» as an important means is not only for the creation of text, but also for the idea of a poem. However, there are cases where pronominals do not perform semantic yield and become semantically vague in the love lyrics texts.

Key words: pronominal, semantics, poetic text, text creation, reception of «concentration», reduction, intimate lyrics.

Сучасний етап розвитку мовознавства й лінгвістики тексту вимагає поглибленого розгляду тексту як внутрішньо організованого складного багатогранного конструкту, де реалізація мовних одиниць детермінована як внутрішньомовними закономірностями, так і загальною семантикою тексту, екстралінгвальними умовами ситуації спілкування, особистістю автора, його інтенціями та стратегіями, а також рівнем готовності адресата до сприйняття зосередженої в тексті багаторівневої інформації. До найуживаніших мовних одиниць, які виступають як текстотвірні компоненти, належать займенники [5, с. 1].

Як зазначають І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, дійсничні функції займенників стали основою одного з їхніх функціональних призначень – текстотвірного, або анафоричного, заступального, повторювального. Воно стосується вказівки на елементи контексту, їхню послідовність і зв'язки: прономінативи або повторюють елементи тексту, або їм передують,

виступаючи в такий спосіб засобом розгортання і встановлення змістових зв'язків у тексті [3, с. 186].

Враховуючи той факт, що поетичному тексту властива багатоаспектність і складна структура, проникнення в його природу можливе через вивчення тексту не лише як цілого організму, а й через аналіз функціонування окремих його компонентів, тобто номінативних одиниць, зокрема займенників [7, с. 57].

На сьогодні прономінативи вже були предметом аналізу багатьох відомих мовознавців (М. В. Леонова, В. М. Ожоган, М. І. Откупщикова, О. В. Падучева, О. М. Пешковський, М. Я. Плющ, О. М. Селіверстова, Л. М. Синельникова, Т. І. Сільман, О. С. Шевчук, Л. В. Щерба, Р. О. Якобсон та ін.), але ґрунтовного цілісного дослідження їхнього текстотвірного потенціалу в поетичному тексті немає й досі.

Питання займенникової реалізації текстотворення порушуються у працях Г. В. Волчанської, І. В. Дудко, Т. П. Матвійчук, Н. В. Петренко, О. О. Скоробогатової та інших, проте малодослідженими залишаються особливості вживання прономінативів у текстах сучасної інтимної лірики. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена потребою проаналізувати участь займенників в організації поетичного тексту, зокрема на матеріалі інтимної поезії.

Мета розвідки – виявити роль займенників у побудові текстів інтимної лірики. Завдання, що вимагають вирішення, такі: 1) встановити участь прономінативів у прийомі «згущення» у тексті; 2) визначити специфіку використання займенників у смисловій організації текстів любовної поезії.

Як зауважує Т. П. Матвійчук, «усі займенники мають текстотвірні властивості, але специфіка реалізації ними тих чи інших текстових категорій залежить від їхнього конкретного значення у структурі тексту» [5, с. 19].

О. О. Скоробогатова використовує поняття «згущення», досліджуючи поетичні тексти. За визначенням дослідниці, «згущення» являє собою накопичення однорідних одиниць у тексті [8, с. 8]. Мовознавець зазначає, що частіше за все прийом «згущення» утворює відповідний граматичний фон, пов'язаний з тематикою вірша. Випадки «згущення» у поетичному тексті слугують для виконання різноманітних стилістичних смислоутворювальних функцій завдань. Одним із таких завдань є формування загальної ідеї твору [8, с. 57].

«Згущення» особових прономінативів спостерігаємо в поезії Д. Павличка «Я пригорнусь до тебе». Тут локалізація займенників **Я**, **ТИ** у поєднанні з дієсловом **ПРИГОРНУСЬ** у позиції абсолютного початку вірша посилює «любовний» фон поезії. Пронмінативи утворюють вертикальний ряд, входять до анафори і виступають одним із засобів формування інтимної ідеї цієї поезії:

*Я пригорнусь до тебе
Серцем і небесами...
Я пригорнусь до тебе
Мислю і землею...*

Я пригорнусь до тебе

Піснею і яворами...

Я пригорнусь до тебе

Подихом лісу і полем...

Я пригорнусь до тебе

Срібними віями хвої...

Я пригорнусь до тебе

Світлом і далечиною... (Д. Павличко).

У поезії О. Галети «Ти не мій, ти не мій, ти не мій» актуалізація особового займенника **ТИ** та присвійного **МІЙ** відбувається за рахунок їхнього «згущення»: спостерігаємо горизонтальні ряди займенників у поєднанні з часткою **НЕ**:

Ти не мій, ти не мій, ти не мій,

І ні вітер, ні вечір, ні сльози,

Тільки світу зелений сувій,

Тільки літа завищені дози...

Ти не мій, ти не мій, ти не мій

Ні сьогодні, ні завтра, ні вчора.

А буває ж, кохання – змій.

Бережись, я іду. Я – ворог (О. Галета).

Таке вживання прономінативів **ТИ**, **МІЙ** із часткою **НЕ** формують загальну думку вірша «ти мені не належиш», підсилюють авторську ідею смутку від нерозділеного кохання.

У деяких випадках повтор займенників у поетичному тексті підкреслює граматичну однорідність синтаксичної конструкції. Так, наприклад, в інтимній поезії Т. Алексик «Про тебе» відбувається анафоричне повторення особового прономінатива **ТИ**. Займенник виокремлюється в цій поезії за рахунок локалізації в позиції абсолютного початку (на початку 8 рядків вірша), утворюючи при цьому вертикальний ряд. Прийом «згущення» особового займенника **ТИ** слугує для підсилення загальної ідеї твору – шаленого кохання ліричної героїні. Саме на прономінатив **ТИ** припадає семантичний акцент:

Ти спокій, що в засніженому часі

На вікнах візерунки запліта,

Ти – щастя, що буває лише в казці,

Ти ніч – водночас темна і проста.

Ти – біль, що часто так вривається неждано,

Що дихати спокійно не дає,

Ти – щастя, таке справжнє й безталанне,

Неспокій, божевілля ти моє.

Ти сповнений якогось невпізнання,

Ти – найдорожчий, хоч чужий іще такий,

Ти – крик і несподіване мовчання,

І, як вогонь, палкий... (Т. Алексик).

На думку В. С. Ващенко, «займенники служать дуже цікавим і оригінальним стилістичним засобом на широкому контекстуальному фоні.

Вони тут можуть творити своєрідні нюанси художнього виразу думки. Це досягається навмисним пропуском займенників, навмисним повторенням, особливим комбінуванням їх, особливою позицією в контексті тощо» [2, с. 98-99].

Наприклад, в любовній поезії Т. Алексик «А час пройшов, та не змінилося нічого» спостерігаємо пропуск авторкою особового прономінатива **Я**. Значення займенника **Я** редукується і він необов'язковий у цих рядках. Його вживання могло б здатися надмірним. Рядок починається дієсловом в першій особі однини в теперішньому часі: ... *Дивлюсь услід, але уже без болю, І в грудях навіть зовсім не щемить, Все, що колись здавалося любов'ю, Пішло... так швидко, за одну лиш мить...* (Т. Алексик).

На схожий приклад редукції займенника **Я** натрапляємо у вірші Т. Алексик «Забула все і всіх забула», де на початку перших двох рядків вірша вживаються дієслова в минулому часі жіночого роду, а також частка **НЕ**. Наприкінці першої строфи цієї поезії займенник **Я** з'являється: *Забула все і всіх забула, Не бачила, не чула, Нікого вже й не помічала, Твій погляд знову лиш відчула, І знову я себе втрачала...* (Т. Алексик). Така граматична форма дієслова не дає інформацію про кого йдеться: чи про ліричну героїню, чи про співрозмовника, чи про когось третього, хто не бере участі в розмові. І тільки використання наприкінці першої строфи займенника **Я** декодує інформацію про того, кого стосується ця дія.

Яскравий приклад пропуску авторкою особового займенника **ТИ** спостерігаємо в ще одній любовній поезії Т. Алексик «Про тебе». Знову помічаємо редукцію, де кожна строфа вірша починається анафоричним вживанням дієслова **МОВЧИШ** у другій особі однини теперішнього часу. При цьому особовий прономінатив **ТИ** залишається імпліцитним і необов'язковим: *Мовчиш... а сніг так і сипле довкола... І ніч приходить за днем... Мовчиш... а вітер пронизує наскрізь, І люди спішать, як завжди, хто куди... Мовчиш... ще трохи, і зовсім замерзну, І всі відчуття притихнуть умить... Мовчиш... а сніг так і сипле довкола, І голос твій все тихіше й тихіше стає... Мовчиш... нестерпне таке мовчання твоє...* (Т. Алексик). Таке авторське «неназивання» ліричного героя (коханого) на початку вірша виступає своєрідною стилістичною поетичною текстом.

Трапляються випадки, коли особовий займенник **Я** стає семантично невизначним у поетичному тексті. Хоча він і вживається авторкою у вірші, але його значення редукується, оскільки він стоїть перед дієсловом у першій особі однини теперішнього часу. Наприклад, спостерігаємо це явище в інтимній поезії Т. Алексик «Про тебе»: *Я боюся ночей більш ніж дня, Коли темрява все огортає, Я боюся ночей, коли я одна... Коли тебе поряд немає... І далі ... Я боюся ночей більш ніж дня, Коли темрява все огортає... Я боюсь, бо без тебе не хочу бути одна, А ти кажеш – часу вже немає...* (Т. Алексик). Вживання особового займенника **Я** у цьому вірші видається надмірним, оскільки прономінатив втрачає свої смислові акценти.

Унаслідок проведеного аналізу виявлено, що займенники беруть активну участь в організації поетичного тексту, зокрема прийому «згущення»

як важливого засобу не тільки текстотворення, а й формування ідеї вірша. Проте трапляються випадки, коли прономінативи не виконують смислового навантаження і стають семантично невизначними у текстах любовної лірики.

Перспективу дослідження зазначеної проблеми вбачаємо у подальшому вивченні ролі прономінативів у стилістичній організації інтимної лірики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексик Т. І. Слова/ К.: Гамазин, 2017. 120 с. 2. Вашенко В. С. Стилістичні явища в українській мові. Харків, 1958. 228 с. 3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ, 2004. 398 с. 4. Літургія кохання: Антологія української любовної лірики кінця ХІХ – початку ХХІ століття. Тернопіль: Богдан, 2008. – 728 с. 5. Матвійчук Т. П. Займенникова реалізація текстових категорій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 22 с. 6. Павличко Д. В. Таємниця твого обличчя. Київ: «ОСНОВИ», 2015. 240 с. 7. Петренко Н. В. Займенник у віршованих текстах американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Херсон, 2008. 205 с. 8. Скоробогатова Е. А., Минина Н. С. Грамматические значения и поэтические смыслы: стиховая актуализация служебных частей речи : монография. Х.: ФЛП Бровин А. В., 2017. 160 с.

Калашник Оксана Вікторівна – аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна.

E-mail: oksana.kalashnik1985@gmail.com

Tel.: +38 066-823-52-19

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3257-8280>

Kalashnyk Oksana Victorivna – Postgraduate at the Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska Str., 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.